

Woman in Culture and Arts

A Qualitative Inquiry of Women's Weekly Quran Meetings in Kashmar

Masoud Hajizadeh Meymandi¹ | Sima Eskandari²

1. Corresponding Author, Associate Professor, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, University of Yazd, Yazd, Iran. E-mail: masoudhajizadehmeymandi@gmail.com
2. Master's Student of Sociology, Faculty of Social Sciences, University of Yazd, Yazd, Iran. E-mail: s.eskandari@stu.yazd.ac.ir

Article Info	ABSTRACT
Article type: Research Article	In any society, religious rituals are a component of religious culture. As one of these religious rites, women's weekly Quran meetings have a lengthy history and have been replicated as a result of their functions. The purpose of this study is to conduct a qualitative analysis of the weekly Quran meetings in Kashmar, with a focus on the motivation behind their organization and participation, as well as the various aspects of these meetings, their outcomes, the perspectives of others, and the strategies employed. The data of this qualitative research was collected through semi-structured interviews with 15 women participating in these meetings and coded and analyzed using the grounded theory method. The results of this research indicate that the central category, which is the "representation of the religious identity structure of women's religious assemblies," was established as a consequence of a variety of factors. The conditions that make women attend these gatherings are their true beliefs about God and the religion of Islam. Contextual factors, intellectual alignment, and intervening factors provide the conditions for the presence and stability of these meetings in the construction of the identity of women's religious assemblies. More women attend religious gatherings as a result of strategies such as enhancing participation in women's religious gatherings and emphasizing human respect and ethics. The structure of religion and individual religious experiences are reevaluated as a result of these religious gatherings, which have a variety of consequences. All these factors are an attempt to represent the religious identity structure of women's religious assemblies, which is the central category of the paradigm model of this research.
Article history: Received: 17 March 2024 Received in revised form: 12 November 2024 Accepted: 16 November 2024 Published online: 2 October 2025	
Keywords: <i>Grounded Theory, Religious Culture, Religious Rituals, Weekly Quran Meetings, Women.</i>	
Cite this article: Hajizadeh Meymandi, M., & Eskandari, S. (2025). A Qualitative Inquiry of Women's Weekly Quran Meetings in Kashmar. <i>Woman in Culture and Art</i> , 17(3), 381-400. DOI: http://doi.org/10.22059/jwica.2024.374081.2024	
© The Author(s). DOI: http://doi.org/10.22059/jwica.2024.374081.2024	Publisher: The University of Tehran Press.

انتشارات دانشگاه تهران

زن در فرهنگ و هنر

واکاوی کیفی جلسات قرآن هفتگی زنانه در کاشمر

مسعود حاجی زاده میمندی^۱ | سیما اسکندری^۲۱. نویسنده مسئول، دانشیار گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران. رایانامه: masoudhajizadehmeymandi@gmail.com۲. دانشجوی کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران. رایانامه: s.eskandari@stu.yazd.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	مناسک دینی یکی از عناصر فرهنگ دینی در هر جامعه‌ای است. جلسات قرآن هفتگی زنانه به‌عنوان یکی از این مناسک دینی قدمت زیادی دارد و به‌دلیل کارکردهایی که داشته بازتولید شده است. هدف این مطالعه، واکاوی کیفی جلسات قرآن هفتگی زنانه در کاشمر است تا انگیزه برگزاری و شرکت در این جلسات و ابعاد مختلف جلسات قرآن هفتگی، پیامدها، دیدگاه‌های دیگران و راهبردها بررسی شود. داده‌های این پژوهش کیفی از طریق مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با ۱۵ زن شرکت‌کننده در این جلسات گردآوری و با استفاده از روش نظریه داده‌بنیاد، کدگذاری و تحلیل شده است. نتایج نشان می‌دهد عوامل گوناگونی در پدیدآوری مقوله مرکزی، یعنی «بازنمود ساختار هویت دینی مجالس مذهبی زنانه» نقش داشته است. شرایطی که موجب حضور زنان در این مجالس می‌شود، باورهای راستینشان به خداوند و دین اسلام است. عوامل زمینه‌ای، همسویی فکری و عوامل مداخله‌گر، بر ساخت هویت مجالس مذهبی زنانه و شرایط حضور و پایداری این جلسات را فراهم می‌کند. راهبردهایی مانند اخلاق‌مداری و تکریم انسانی و بهبود مشارکت در مجالس مذهبی زنانه سبب گرایش بیشتر زنان به این مجالس مذهبی می‌شود. این مجالس مذهبی پیامدهای گوناگونی مانند بازاندیشی در تعیین ساختارهای دین و تجربه‌های منفرد دینی دارد. تمامی این عوامل تلاشی است برای بازنمود ساختار هویت دینی مجالس مذهبی زنانه که مقوله مرکزی مدل پارادایمی این پژوهش است.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۲/۲۷	
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۸/۲۲	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۸/۲۶	
تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۷/۱۰	
کلیدواژه‌ها:	
جلسات قرآن هفتگی، زنان، فرهنگ دینی، مناسک دینی، نظریه داده‌بنیاد.	

استناد: حاجی‌زاده میمندی، مسعود و اسکندری، سیما (۱۴۰۴). واکاوی کیفی جلسات قرآن هفتگی زنانه در کاشمر. زن در فرهنگ و هنر، ۱۷ (۳)، ۳۸۱-۴۰۰.

DOI: <http://doi.org/10.22059/jwica.2024.374081.2024>DOI: <http://doi.org/10.22059/jwica.2024.374081.2024>

© نویسندگان.

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران.

۱. مقدمه

جلسات و هیئت‌های زنانه از نهادهای دیرینه مردمی در ایران و یکی از سازوکارهای اجتماعی کردن زنان است. مقصود از جلسات مذهبی زنانه، تجمعات دوره‌ای ثابتی است که ویژگی‌های مهم آن محدودیت اعضا و حیطه فعالیت آن است که به صورت محافل مذهبی یا روضه‌های خانگی و همسایگی است، اما مداوم است. افزون بر این به امور خیریه یا آموزش احکام نیز می‌پردازد و همواره دارای فعالیت‌های جانبی مانند فعالیت‌های اقتصادی، فرهنگی، خیرخواهانه و همیارانه نیز هست.

نتایج یک پژوهش نشان می‌دهد ۲۵ درصد از مجالس مذهبی صرفاً مردانه است (Nourinia, 2000). براساس یافته‌های مطالعه ملی درخصوص رفتارهای فرهنگی ایرانیان، ۵۱/۸ درصد مشارکت‌کنندگان زن به این سؤال که آیا در منزل شما مراسم و محافل مذهبی مانند جلسه قرآن، روضه و مولودی برگزار می‌شود، پاسخ مثبت داده‌اند (Mohseni, 2013). فرصت‌ها و کارکردهایی که به دنبال برپایی این گونه مجالس برای زنان ایجاد می‌شود، تجارب گوناگونی برای آنان به شمار می‌آید که رغبت به ادامه آن را در زنان ایجاد می‌کند. با اذعان به افتراق قابل توجه در تفکر زنانه می‌توان «نمونه آرمانی» را با عنوان «تجربه زنانه» بیان کرد که اگرچه جلوه‌گری‌های این تجربه روی طیفی از تفاوت‌ها قرار می‌گیرد، دارای شباهت‌ها و تعادل‌های منطقی است که می‌توان آن را تحت عنوان کلی «تجربه زنانگی» گنجاند (Jamshidiha & Hamidi, 2007).

جلسات زنانه برخلاف جلسات مردانه ویژگی‌های خاص خود را دارد که گاهی از آن تحت عنوان «دینداری زنانه» نام می‌برند: نخست بعد عاطفی و دوستانه بر بعد سخنران محور غالب است. دیگر آنکه هر آنچه در جلسات مردان حاشیه‌ای است، در جلسات زنان تبدیل به متن می‌شود و اغلب اوقات حاشیه از متن مهم‌تر است: احوالپرسی‌ها، ردوبدل اخبار، قول و قرارها، و آشنایی‌هایی که قبل و بعد جلسات رسمی انجام می‌شود، در این جلسات نقش مؤثرتری از خود برنامه دارد. دوم اینکه رفتار و اخلاق اهمیت بیشتری از آموزش و امور نظری دارد و سوم اینکه عنصر مهمانی، جشن، غذا، نذری و سفره بر جنبه رسمی جلسات برتری دارد (Shariati, 2011). اهمیت و نقش قابل توجهی که این گونه جلسات در زندگی دینی زنان دارند، تنوع گوناگون این مجالس نظیر سفره امام حسن (ع)، ختم انعام، ختم صلوات، سفره حضرت ابوالفضل (ع) و... نیز حضور قابل توجه زنان در این جلسات نشان از آن دارد که آنان در پی پاسخگویی به نیازهایی اقدام به برپایی این مجالس می‌کنند و شاید بتوان گفت حضور و پیامدهای این اجتماع‌ها به گونه‌ای بوده است که تمایل به حضور مستمر و همیشگی را در آنان ایجاد می‌کند.

۲. پیشینه پژوهش

۲-۱. پیشینه نظری

درباره نظریاتی که هم‌زمان در حوزه دین و درک تجربه افراد از آن مطرح شده‌اند، می‌توان به نظریه یواخیم واخ اشاره کرد. یواخیم واخ^۱، جامعه‌شناس آلمانی، به بحث درباره درک و فهم همدلانه از دین در جامعه پرداخته است. واخ باور داشت که تحقیق درباره روابط متقابل دین و جامعه وظیفه جامعه‌شناسی دین است و این شامل تأثیر دین بر ساختارها و ویژگی‌های سازمان اجتماعی و تأثیر جامعه بر روابط اجتماعی درون یک دین می‌شود (Stones, 2001).

واخ در کتاب *دانش دین* تلاش می‌کند تا اثبات کند تجربه دینی بشر را می‌توان به‌صورت توصیفی شرح داد و برای مطالعه ادیان، که مستقل از الهیات و فلسفه است، روش‌هایی را توضیح می‌دهد. واخ باور دارد که انسان‌ها دارای ذهن و طبیعت مشترک هستند و این شامل دین همگانی ذاتی می‌شود. او تأکید می‌کند که رویکرد علمی باید به‌کار گرفته شود و درعین حال بر روش تأویل در مطالعات دینی تأکید می‌کند. از دیدگاه او، محقق باید قبل از هر چیز با مسائل دینی در تماس باشد و آن را تجربه کند. همچنین خودش نیز باید در بعد دینی رشد کند (Stones, 2001).

او در بررسی ارتباط دین و جامعه تلاش می‌کرد تا نوعی ارتباط بین گروه طبیعی و گروه دینی را برقرار کند. واخ شش نوع مناسک را بررسی کرد: مناسک خانوادگی، خویشاوندی، محلی، نژادی، ملی و درنهایت انجمن‌های دینی براساس سن و جنسیت (Jalali, 2001). واخ در تلاش است تا درباره جامعه‌شناسی دین، روش‌هایی را ارائه دهد که امکان بیان نهادهای اجتماعی و تجارب معینی را فراهم کند. هدف نهایی واخ از مطالعه جامعه‌شناختی و سیستماتیک دین، به‌دست‌آوردن دیدگاه جدیدی درباره روابط بین صورت‌های مختلف بیان تجربه دینی و درک بهتر از جنبه‌های مختلف تجربه دینی است. در نظریات واخ، اهمیت دینی انجمن‌ها براساس دو عامل جنس و سن بررسی می‌شود. او در کتاب *جامعه‌شناسی دین*، نمونه‌هایی از این انجمن‌ها را در میان سایر جوامع بررسی کرده است (Wach, 2002). در این پژوهش با استناد به نظریه یواخیم واخ به واکاوی کیفی جلسات قرآن هفتگی زنانه می‌پردازیم. بزرگان مسلمانی مانند آیت‌الله خامنه‌ای در باب جلسات قرآن خانگی می‌فرمایند: «یکی از کارهایی که خیلی مهم است، عبارت است از اینکه ما دوره‌های قرآن را، جلسات قرآن را زیاد کنیم... بعضی از عادت‌های خوب وجود داشت که حالا به‌خاطر تلویزیون قرآن و رادیوی تلاوت و مانند این‌ها که داریم، یک خرده‌ای عقب افتاده که بایستی جبران بشود. یکی همین

1. Joachim Wach

دوره‌های خانگی قرآن بود» (Office of Preservation and Publication of the Works of Grand Ayatollah Khamenei, 2010). همچنین آیت‌الله علامه طباطبایی رحمه‌الله می‌فرماید: «برای رسیدن به عرفان کامل دو راه و دو مکان بیشتر وجود ندارد؛ یا در حرم اباعبدالله یا در مجلس اباعبدالله...» (Mosque specialized database).

۲-۲. پیشینه تجربی

یکی از جنبه‌های مهم دین، برگزاری هیئت‌ها و جلسات مذهبی است که معتقدان برای انجام برخی از مناسک مذهبی برگزار می‌کنند. در جامعه دینی ایران، جلسات مذهبی زنان نقش مهمی در ترویج آموزه‌های دینی و تغییر سبک زندگی زنان ایفا می‌کنند. به‌طور کلی، هیئت‌ها و جلسات مذهبی زنانه به‌عنوان مهم‌ترین کانون‌ها برای برگزاری مراسم عزاداری و مذهبی، با حیات اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اخلاقی زنان آمیخته شده است. از این‌رو، این هیئت‌ها و جلسات، ابزاری مهم برای نمایش حیات مذهبی، فرهنگی، سیاسی و حتی اقتصادی زنان محسوب می‌شوند. در این زمینه، تحقیقات بسیاری انجام شده است.

نتایج مطالعه مردم‌نگاری غیور و اصغریور (۲۰۱۳) که تحولات کارکردی یک روضه زنانه در مشهد از سال ۱۳۲۵ را تاکنون بررسی کرده‌اند، نشان می‌دهد روضه‌ها تحت تأثیر عوامل بیرونی گروه، تغییراتی در کارکردهای اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و دینی خود داشته‌اند. مطابق نتایج مطالعه کیفی خاکسار فرد و سوری (۲۰۱۷) تجربه زنان از حضور در مراسم‌های مذهبی در سه زمینه فکری، عملی و اجتماعی به شرح زیر است: الف) زمینه فکری: کسب اجر اخروی و نزدیکی به خدا؛ حضور در این مراسم‌ها تأثیر مثبتی بر روح و روان زنان دارد و با کسب آگاهی بیشتر از قرآن و احکام دین و زندگی ائمه، آرامش را به آن‌ها می‌بخشد؛ ب) زمینه عملی: پیدا کردن گزینه‌های مناسب و مذهبی برای ازدواج، تأثیر مثبت در زندگی خانوادگی و زناشویی (بهبود روابط زوجین و والدین و فرزندان) و پرکردن اوقات فراغت؛ پ) زمینه اجتماعی: شرکت در امور خیریه اجتماعی، آگاهی از وضعیت زندگی دوستان و خویشان و در صورت نیاز کمک به آنان و صله ارحام.

نتایج مطالعه کیفی سلیمانی و امیرپور (۲۰۱۷) با بررسی زنان شرکت‌کننده در جلسات مذهبی زنانه شهر مشهد نشان داد انگیزه‌های اصلی زنان شرکت‌کننده شامل میل به رشد و پیشرفت، همبستگی جمعی و مشارکت اجتماعی، و اختصاص وقت و اوقات فراغت بود. مصاحبه‌ها نشان داد شرکت در هیئت‌ها و مجالس مذهبی موجب کاهش پرخاشگری و اضطراب، احساس رضایت از خود، افزایش آرامش درونی، فاصله گرفتن از هوای نفس، افزایش اعتمادبه‌نفس، سعه صدر و کاهش

تنش‌های خانوادگی و بیماری می‌شود. در مطالعه‌ای با روش تحلیل مضمون، کرمی و همکاران (۲۰۲۱) با استفاده از رویکرد پدیدارشناختی، تضادها و همسویی‌های شکل گرفته در مجالس مذهبی زنانه شهر تهران بررسی شد. نتایج این پژوهش با استفاده از مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با ۳۰ زن تهرانی با نمونه‌گیری هدفمند نشان داد عنصر هویت‌یابی جنسیتی با تعارض بیشتر و همسویی کمتر، و تخصیص هویت اجتماعی و منزلت اجتماعی با همسویی بیشتر و تعارض کمتر از طریق ایجاد نقاط اتفاق در سه سطح جنسیت، حوزه عمومی و امر مذهبی در ساخت مجلس مذهبی زنانه به ایفای نقش می‌پردازند.

نتایج مطالعه کیفی با روش تحلیل مضمونی خاکسار فرد و کرمی (۲۰۲۱) با مصاحبه با ۳۰ نفر و روش نمونه‌گیری هدفمند نشان داد چهار عامل اصلی شامل تظاهر، نمایش سبک زندگی، تجمل‌گرایی و مدیریت بدن، از مهم‌ترین عواملی هستند که در تشکیل جنسیت زنانه در مجالس مذهبی زنانه نقش دارند.

در پژوهش‌های پیشین مشخص شد روضه‌ها تحت تأثیر عوامل بیرونی گروه، دچار تحولاتی در کارکردهای اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و دینی شده‌اند و مهم‌ترین انگیزه زنان شرکت‌کننده در این هیئت‌های مذهبی عبارت از میل به رشد و پیشرفت، همبستگی جمعی و مشارکت اجتماعی، اختصاص وقتی برای خود و گذران اوقات فراغت است. کارکردهای شرکت در هیئت‌ها و مجالس مذهبی بر سبک زندگی زنان نیز این موارد را شامل می‌شود: کم‌شدن پرخاشگری و اضطراب، احساس آرامش درونی، احساس رضایت از خود، افزایش اعتمادبه‌نفس، فاصله گرفتن از هوای نفس، سعه صدر، کم‌شدن تنش‌های خانوادگی و بیماری در خود و خانواده است. هویت‌یابی جنسیتی با تعارض بیشتر و همسویی کمتر و تخصیص هویت اجتماعی و منزلت اجتماعی با همسویی بیشتر و تعارض کمتر، از طریق ایجاد نقاط اتفاق در سه سطح جنسیت، حوزه عمومی و امر مذهبی در ساخت مجلس مذهبی زنانه به ایفای نقش می‌پردازند. چهار عامل اصلی تظاهر، نمایش سبک زندگی، تجمل‌گرایی و مدیریت بدن از مهم‌ترین مؤلفه‌های تأثیرگذار در شکل‌گیری جنسیت زنانه در مجالس مذهبی بوده‌اند.

پژوهش حاضر به این دلیل حائز اهمیت است که بر یکی از دوره‌های قرآن هفتگی زنانه متمرکز شده که همه زنان مشارکت‌کننده در این جلسات هفتگی غیرشاغل و ۵۵ ساله و بالاتر هستند. هدف این مطالعه این است که به واکاوی کیفی جلسات قرآن هفتگی از دیدگاه این زنان بپردازیم تا دریابیم تفسیر زنان از حضور مستمر در جلسات قرآن هفتگی چیست.

زنان در کشور ما از دیرباز تاکنون در فرهنگ دینی پرورش یافته‌اند و تجربه زندگی دینی در تمام ابعاد زندگی آن‌ها رسوخ کرده است؛ تا حدی که از کارگزاران اصلی برگزاری مجالس و مراسم‌های مذهبی و بازتولید دین محسوب می‌شوند. در گذار از سنت به مدرنیته، مناسک اجتماعی دستخوش تغییرات شد. به تبع آن این مجالس مذهبی هم از این تغییرات در امان نماند و توسط افراد و افکار در حال گذار با برساخت‌های جدیدی مواجه شد. در این مطالعه کیفی به این مهم پرداخته می‌شود که زنان با سنین بالا و خانه‌دار که در این جلسات قرآن هفتگی شرکت می‌کنند، چه دیدگاه و تفسیری از شرکت در این مراسم و استمرار در برپایی هفتگی آن دارند تا از تجربیات دینی، کارکردها و تغییرات کارکردی این جلسات آگاه شویم. نتایج پژوهش حاضر می‌تواند برای متولیان دینی که دغدغه کمرنگ‌شدن امور دینی در جامعه اسلامی-ایرانی را دارند قابل توجه باشد که در راستای کاهش کاستی‌ها، ایجاد میل و اشتیاق افراد به‌سوی فرایض و مناسک دینی افزایش یابد.

۳. روش‌شناسی پژوهش

رویکرد پارادایمی این پژوهش کیفی و تفسیری است. راهبرد و روش ما در این پژوهش نظریه داده‌بنیاد است؛ زیرا مطالعه را با نظریه ازپیش‌تعیین‌شده‌ای شروع نمی‌کنیم و نظریه از دل داده‌های حوزه مطالعاتی (جلسات قرآن هفتگی زنانه) پدیدار می‌شود. این نظریه با تکیه بر یک سلسله مفاهیم از تجربیات این زنان که اکثر پیچیدگی‌های شرایط و دیدگاهشان را پوشش می‌دهد، استنتاج می‌شود. در این مطالعه کیفی، برای گردآوری داده‌ها از مصاحبه‌های عمیق و نیمه‌ساختاریافته کیفی استفاده شد؛ یعنی پرسش‌های باز از قبل طراحی شد و سؤالاتی که در خلال پاسخ‌هایشان ایجاد شد با هدف کسب اطلاعات عمیق از مشارکت‌کننده پرسیده شد. مصاحبه‌ها در فضایی به انتخاب مشارکت‌کننده در جهت رفاه و اطمینان از آرامش روانی برای عدم محدودیت زمانی صورت گرفت و تا زمانی ادامه یافت که به اشباع نظری برسیم.

اتفاقات عادی که در زندگی روزمره رخ می‌دهند ممکن است موقعیت‌های مهم و حوادث زندگی تلقی شوند که نقش مهمی در روایت زندگی دارد (Lawler, 2014). با چنین رویکردی در این مقاله با روش نظریه داده‌بنیاد، به واکاوی کیفی جلسات قرآن هفتگی زنانه در منطقه آزادگان، کوچه آزادگان ۲۴ شهرستان کاشمر پرداختیم. زمینه تحقیق در این پژوهش زنانی هستند که در این جلسات قرآن هفتگی که روزهای سه‌شنبه ساعت ۹ تا ۱۰:۳۰ برگزار می‌شود، شرکت می‌کنند. برای انتخاب شرکت‌کنندگان در این تحقیق از روش نمونه‌گیری هدفمند استفاده شد و نمونه‌ها با هدف و از روی یک معیار کلیدی خاص انتخاب شدند (Hariri, 2006).

برای تحلیل داده‌ها از تکنیک کدگذاری استفاده شد که سه عنصر کلیدی دارد: کد (قضیه)، مفهوم و مقوله. اشتراوس و کوربین سه فن کدگذاری پیشنهاد کرده‌اند: کدگذاری باز، محوری و انتخابی. کدگذاری باز، فرایندی تحلیلی است که در آن مفاهیم، شناسایی و خصوصیات و ابعاد آن‌ها در داده‌ها کشف می‌شود. در کدگذاری محوری، با مقایسه هر مفهوم با هر مفهوم دیگر، مفاهیم مشترک دیگری یافت می‌شود که عنوان مقوله به خود می‌گیرد. کدگذاری انتخابی، فرایند منسجم‌سازی و بهبودبخشی مقوله‌ها است. در این بخش از کدگذاری، نظریه‌پرداز داده‌بنیاد، یک تئوری از ارتباط بین مقوله‌های موجود در مدل کدگذاری محوری به رشته تحریر درمی‌آورد (Danaeifard, 2012).

در یک مطالعه کیفی، پایایی و اعتبار پژوهش با تحقیق‌های کمی تفاوت دارد. لینکن و گوبا (۱۹۸۵) تأکید می‌کنند که اعتماد در تحقیقات کیفی شامل اطمینان‌پذیری، انتقال‌پذیری، اتکاپذیری و تأییدپذیری است؛ بنابراین در مطالعات کیفی، از روش‌هایی مانند کنترل داده‌ها با اعضا، ارائه مجدد داده‌ها و تفسیر به مشارکت‌کنندگان برای توصیفات عمیق و پرباری استفاده می‌شود که امکان قضاوت درباره انتقال‌پذیری یافته‌ها را افزایش می‌دهد. همچنین کنترل بیرونی از طریق بازخورد سایر پژوهشگران و تسلط پژوهشگر بر میدان تحقیق و عدم سوگیری و پیش‌داوری از شیوه‌هایی است که اعتبار و پایایی پژوهش را افزایش می‌دهد (Creswell, 2016). در این مطالعه نیز سعی بر آن بود که قابلیت اعتماد یافته‌ها به شیوه سیلورمن (۲۰۱۳) افزایش یابد. در مرحله اول ارزیابی، تمام یافته‌ها از طریق کنترل و اعتبارسنجی اعضا و مشارکت‌کنندگان بررسی شد و در مرحله بعد با هدف بررسی و تأیید کدهای استخراج‌شده به متخصصان مراجعه شد. در نهایت، به منظور افزایش اعتبار تحقیق و جلوگیری از سوگیری در تفسیرهای شخصی، در بخش گزارش یافته‌ها به برخی از نقل‌قول‌ها نیز استناد شد.

در فرایند کنترل توسط اعضا، بعد از ساختن مقوله‌های اصلی و تدوین یافته‌ها برای دو نفر از زنان مشارکت‌کننده در مصاحبه‌ها مقوله‌های ساخته‌شده توضیح داده شد و مورد تأیید آن‌ها قرار گرفت. در این مرحله همچنین برای ارزیابی توسط هم‌تایان متخصص در حوزه روش کیفی، مقوله‌ها و یافته‌ها را در اختیار سه نفر از دانشجویان کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی و یک نفر از استادان این رشته قرار دادیم و یافته‌ها را ارزیابی کردند.

در چارچوب ملاحظات اخلاقی در پژوهش‌های کیفی، رعایت شأن مشارکت‌کنندگان، جلب رضایت آن‌ها، آگاهی از اهداف تحقیق و حفظ محرمانگی مورد توجه قرار گرفت. هدف و فرایند اجرا و انتشار یافته‌های تحقیق را با زنان مشارکت‌کننده قبل از مصاحبه‌ها در میان گذاشتیم تا بتوانیم

رضایت آن‌ها را برای مشارکت در تحقیق جلب کنیم. برای حفظ حریم خصوصی و محرمانگی، بعضی از مشارکت‌کنندگانی که با ضبط صدا هنگام مصاحبه و انتشار نامشان معذب بودند، مصاحبه به صورت مکتوب انجام گرفت و از اسم مستعار استفاده شد.

تعداد مشارکت‌کنندگان در این جلسات هفتگی قرآنی که هر هفته در روزهای سه‌شنبه ساعت ۹ تا ۱۰:۳۰ برگزار می‌شود ۱۷ نفر است که تمامی آن‌ها بالای پنجاه سال دارند و اکثر مشارکت‌کنندگان خانه‌دار هستند. در این مطالعه از ۱۷ نفر مشارکت‌کننده با ۱۵ نفر مصاحبه شد. از مصاحبه با دو نفر به دلیل سن زیاد و نداشتن هوش و آگاهی کافی صرف نظر شد.

جدول ۱. ویژگی‌های مشارکت‌کنندگان

شماره	نام	سن	تحصیلات	شغل
۱	اقدس	۶۵	پنجم ابتدایی	خانه‌دار
۲	عفت	۵۵	فوق دیپلم	بازنشسته آموزش و پرورش
۳	زهرا	۶۷	پنجم ابتدایی	خانه‌دار
۴	مریم	۶۹	مکتب	خانه‌دار
۵	طاهره	۵۸	فوق دیپلم	بازنشسته آموزش و پرورش
۶	جوهر	۷۲	مکتب	خانه‌دار
۷	زهرد	۶۶	پنجم ابتدایی	خانه‌دار
۸	فاطمه	۶۳	مکتب	خانه‌دار
۹	زهرا	۶۰	سیکل	خانه‌دار
۱۰	طیبه	۵۷	سیکل	خانه‌دار
۱۱	مرجان	۵۹	دیپلم	خانه‌دار
۱۲	بتول	۶۴	دیپلم	خانه‌دار
۱۳	میارکه	۶۸	دیپلم	خانه‌دار
۱۴	زری	۷۱	سیکل	خانه‌دار
۱۵	صدیقه	۶۲	دیپلم	خانه‌دار

۴. یافته‌های پژوهشی

جدول ۲. خلاصه کدگذاری و مقوله‌بندی مرتبط با واکاوی کیفی جلسات قرآن هفتگی زنانه

نوع مقوله	مفاهیم	مقوله فرعی	مقوله اصلی	مقوله مرکزی
شرایط علی	خواندن قرآن، احادیث، تفسیر قرآن، احکام و رفع اشکالات شرعی	اعتقاد به ادای فرایض دینی	باورهای راستین	بازنمود ساختار هویت دینی مجالس مذهبی زنانه
	تطبیق مسائل دینی با نیاز روز جامعه	باز تعریف مسائل دینی		
و	غیبت کردن	تعارضات دینی		
	صحبت از اخبار محله، شهر، کشور و...	آگاهی از اخبار جامعه		
مداخله‌گر	معرفی دختران و پسران برای ازدواج	معرفی جوانان به یکدیگر برای ازدواج	برساخت هویت مجالس مذهبی زنانه	
	خرید و فروش لباس، صیفی‌جات، محصولات خانگی و...	خرید و فروش		
پایامدها	جمع‌آوری پول برای جهیزه دختران بی‌بضاعت، جمع‌آوری پوشاک برای نیازمندان	امور خیریه		
	کاهش گرایش جوانان	شکاف نسلی		
و	عدم پذیرش باورهای دینی	تقلیل باورهای دینی	بازاندیشی در تعیین ساختارهای دین	
	پوشش‌های اجباری، تفکرات سنتی	نقصات دینی		
نتایج	پذیرش امور منطقی، علم محوری، شبهات دینی	عقل محوری		
	مستجاب نشدن دعا‌های فردی و جمعی	کاهش قبولی دعا		
استراتژی‌ها	کاهش اضطراب و نگرانی، آرامش درونی	آرامش		
	دیدن خواب، استجابات دعا، رفع مشکل روش زندگی، تعیین ارزش‌ها و هنجارها	تجربه عاطفی دینی	تجربه‌های منفرد دینی	
و	ریا، خودنمایی	ظاهرسازی	نگرش دیگران به کنشگر مذهبی	
	عقب افتادگی	کوته‌فکری	اخلاق مداری و تکریم انسانی	
راهبردها	پذیرش اشتباهات دیگران، خوشرویی با جوانان	آسان‌گیری دینی		
	راست‌گویی، صمیمیت ناب	صداقت		
شرایط زمینه‌ای	پرهیز از تعصبات فکری	پذیرش طیف‌های گوناگون فکری		
	دیدن دوستان	حضور در جمع آشنایان		
و	پرهیز از تجمل‌گرایی، پذیرایی ساده	ساده‌زیستی	بهبود مشارکت در مجالس مذهبی زنانه	
	دانش و اعطاف، صداقت و اعطاف، فن بیان و اعطاف	واعظان عالم و فرهنگد		
راهبردها	هم سن بودن، خانه‌داری، سطح طبقاتی یکسان	سازگاری طبقاتی	هم سویی فکری	

۴-۱. مقوله اصلی اول: باورهای راستین

انسان‌ها زمانی که به دین و مذهبی گرایش پیدا می‌کنند، با به‌جا آوردن فرایض دینی‌شان و تطبیق مسائل آن با نیازهای روز جامعه دینشان را تقویت می‌کنند و باورهای راستینی را در خود می‌پرورانند که نشان از میزان اعتقادشان به آن دین دارد.

وظایف و فرایض به دستورها و حکم‌های خداوند اطلاق می‌شود؛ دستوراتی که انجام آن‌ها ثواب و ترک آن‌ها وعده عذاب دارد. مشارکت‌کننده ۴ در این زمینه می‌گوید:

«ما تو این جلسه‌ها دور هم جمع می‌شیم تا قرآن بخونیم، بعضی وقت‌ها در کنارش نمازهای قضا مونو بخونیم؛ چیزهایی که خدا تو قرآنش دستور داده. اگه به خدا و پیغمبرش ایمان داری باید کارهایی که می‌گن رو انجام بدی. ما هم لطف خدا شامل حالمون شده و دور هم جمع می‌شیم و دستورهایی خدا رو به‌جا می‌آریم.»

جایگاه نواندیشی در تمدن جدید رفیع و بلند است؛ به گونه‌ای که اگر آن را از دین بستانیم، با دنی بی‌روح مواجه خواهیم شد. از این رو نواندیشی، تطبیق دین و مسائلش با نیازهای روز جامعه از عناصر کلیدی، در دنیای معاصر، شمرده می‌شود (Alizadeh & Amrollahi, 2006). مشارکت‌کننده ۶ بیان می‌کند:

«خدا خیر به خانم خاک بده. ایشون معلم بوده، اونم معلم دینی. همیشه تو جلسات آخر جلسه می‌آد موضوعات دینی رو با یه کلیپ یا صدا از گوشیش می‌ذاره. چیزهای جدید به ما می‌گه. آخه دختر جان ما که سواد نداریم باید کسی یادمون بده.»

۴-۲. مقوله اصلی دوم: برساخت هویت مجالس مذهبی زنانه

از زمانی که دین اسلام در ایران رواج پیدا کرد، برپایی مجالس مذهبی زنانه جزئی جدایی‌ناپذیر از ساختار دین اسلام در ایران شد. در تمامی این سال‌ها این مجالس دستخوش تغییرات شگرفی شد که تا امروز این برساخت هویتی مجالس زنانه توسط آن‌ها با مواردی مانند تعارضات دینی، آگاهی از اخبار جامعه، معرفی جوانان به یکدیگر، خرید و فروش و امور خیریه همراه شده است.

یکی از نمونه‌های تعارضات دینی این است که هنگامی که برای انجام امور مربوط به دین دور هم گرد آمدیم، کارهایی انجام دهیم که از دیدگاه دین مورد پذیرش نیست و تقبیح شده است. مشارکت‌کننده ۷ در این زمینه می‌گوید:

«ما خانم‌ها رو که می‌شناسین. دور هم که جمع می‌شیم، می‌خواد سبزی پاک کردن باشه یا جلسه قرآن، باید آخرش غیبتمونو بکنیم. اتفاقاً خوبم هست. می‌فهمیم دوروبرمون چه خبره.»

از آنجا که نیروی انسانی یکی از عوامل کلیدی در توسعه جوامع به شمار می‌رود، زنان به عنوان نیمی از جامعه نقش مهمی در این فرایند ایفا می‌کنند. حضور فعال و مؤثر زنان در عرصه توسعه اقتصادی همواره چشمگیر بوده است. آنان با مشارکت گسترده در بخش‌های مختلف اقتصادی، به اقتصاد کشور کمک کرده‌اند و در پیشبرد اهداف جامعه و توسعه اقتصادی نقش اساسی و فعال داشته‌اند (Heydari et al., 2013). هر فردی به دنبال موفقیت مالی بیشتر است و استقلال مالی به انسان امکان می‌دهد زمان خود را به دلخواه صرف کند و به دیگران کمک کند. در این عصر، زنان نقش بسیار مهمی در ساختن یک جامعه بهتر برعهده دارند. مشارکت‌کننده ۱ می‌گوید:

«همیشه دلم می‌خواست دستم تو جیب خودم بره، اما چون زمان ما بد بود زن بره سرکار، تحصیلات هم نداشتیم بریم، نشد که خودم پول دربیارم. اما حالا با فروش چیزهایی که خودم درست می‌کنم، یه درآمدی دارم و بیشتر تو جلسه و دوره قرآن خانم‌ها ازم خرید می‌کنن.»

۴-۳. مقوله اصلی سوم: بازاندیشی در تعین سازه‌های دین

ما انسان‌ها در پرتو اطلاعات جدید مدام در حال بازاندیشی افکارمان هستیم و این بازاندیشی در تمام ابعاد مختلف زندگی ما رسوخ کرده است. در جامعه دینی ایران، یکی از این موارد بازاندیشی در تعین ساختارهای دین است که مواردی مانند شکاف نسلی، تقلیل باورها و تعصبات دینی و عقل‌محوری، قبولی دعا را تحت تأثیر قرار داده است.

تعصب به معنای دفاع از خود یا چیزهایی است که به فرد مربوط می‌شود. انسان‌ها در محیط زندگی و جامعه به موضوعات مختلفی از خود تعصب نشان می‌دهند، از جمله تعصب شغلی، خانوادگی، عشیره‌ای، مذهبی و... هر یک از این تعصبات می‌تواند بسته به شرایط و شدت، هم مفید و هم مضر باشد. اما تعصب مذهبی معمولاً ناشی از جهل و نادانی است و می‌تواند به از بین رفتن اعتقادات دینی منجر شود (Hoseini Bojdani et al., 2020). مشارکت‌کننده ۵ می‌گوید:

«یکی از خانم‌های جلسه خیلی متعصبه؛ مثلاً به دفعه خونه یکی از خانم‌ها دوره قرآن بود. عروس بنده خدا داشت پذیرایی می‌کرد. بهش گفت برای احترام به قرآن دمپایی روفرشی‌هاتو دربیار. خب تا وقتی این برخوردها باشه معلومه نسل جوون نمی‌آن به این جلسات و دوره‌ها.»

از منظر روان‌شناختی، دعا هم با جنبه شناختی، هم عاطفی و هم رفتاری ارتباط دارد. می‌توان گفت دعا برنامه‌ای هدفمند برای زندگی انسان بیان می‌کند که در آن به همه عواملی که به موفقیت و تنظیم رفتار و تکامل انسان منجر می‌شود اشاره شده است. هنگامی که افراد دعا می‌کنند و از منظر

خودشان دعایشان پذیرفته یا مستجاب نمی‌شود، در ضمیر ناخودآگاهشان به ارزش‌های دینی خود دلسرد می‌شوند. مشارکت‌کننده ۹ می‌گوید:

«هرچی به دختر و پسر می‌گم بیاین نماز بخونین، به دخترم می‌گم بیا با من بریم جلسه قرآن می‌گن تو رفتی بسه. این همه دعا کردی کدوم مشکلمون حل شد؟ می‌گم بهشون آخه مگه خدا فقط تو حل شدن مشکلات ماست؟ تو چیزهای دیگه نمی‌بینیش؟ تو سلامتی‌تون، تو کارتون، تو درستون.»

۴-۴. مقوله اصلی چهارم: تجربه‌های منفرد دینی

انسان‌های دینداری که با خلوص نیت و باور راستین دل در گرو دین می‌سپارند، تجربه‌های منفرد دینی را تجربه می‌کنند. تجربه‌هایی که اشتیاق هر روزه آن‌ها را به‌سوی دین بیشتر می‌کند. آن‌ها دین را آرامش و راهبرد زندگی‌شان می‌دانند و با تجربه‌های عاطفی دینی که کسب می‌کنند، اعتقادات دینی‌شان دوچندان می‌شود.

یکی از مهم‌ترین کارکردهای اعتقادی دین، کارکرد آرامش است. انسان‌های دیندار به‌دلیل آرامشی که پس از انجام اعمال دینی یا مناسک مذهبی به دست می‌آورند به آن پایبند می‌مانند و براساس دستورهای آن زندگی‌شان را پیش می‌برند. مشارکت‌کننده ۳ می‌گوید:

«وقتی که می‌آم جلسه قرآن و برمی‌گردم وجودم آرام می‌شه. انگار سبک می‌شم. حتی دردهای دست و پام کمتر می‌شه. برای همین همیشه می‌آم آرامم می‌کنه.»

فردریک شلایر ماکر، که به او پدر تجربه دینی می‌گویند، در نوشته‌های پرنفوذ خود در قرن نوزدهم ادعا کرد تجربه دینی یک تجربه عقلی یا معرفتی نیست، بلکه «احساس اتکای مطلق و یکپارچه به مبدأ یا قدرتی متمایز از جهان است» این تجربه، یک تجربه شهودی است که اعتبار آن به خودش متکی است و مستقل از تصورات، اعتقادات یا اعمال است. به دلیل اینکه این تجربه یک نوع احساس است و فراتر از تمایزات مفهومی می‌رود، نمی‌توانیم آن را به‌طور کامل توصیف کنیم (Mohebzadeh, 2013). این تجربه حسی و عاطفی است، نه معرفتی. مشارکت‌کننده ۴ با چشمانی اشک‌آلود می‌گوید:

«پسرم کار نداشته بیکار بود پیش همین آقا سید مرتضی تو همین جلسات قرآن نذر کردم که اگه کار داشته باشه هر چهارشنبه تا خود سید مرتضی پیاده برم. خیلی اشک می‌ریختم تا اینکه خود آقا سید مرتضی حاجتمو روا کرد. از اداره هواشناسی استان زنگ زدن که بچه‌ها قبول شده بیاد سر کار.»

۴-۵. مقوله اصلی پنجم: نگرش دیگران به کنشگر مذهبی

نگرش، می‌تواند مثبت، منفی یا خنثی باشد. درواقع نسبت به آن مسئله نگرش خاصی نداریم. در جامعه‌ای که ما در آن زندگی می‌کنیم دین یکی از ارکان اصلی و هویتی زندگی ماست. به همین سبب افراد نسبت به دین و کنشگران دینی نگرش‌های متفاوتی دارند. با توجه به تقلیل باورهای دینی در جامعه امروزی به‌نظر می‌رسد که ظاهرسازی و کوتاه‌فکری از جمله نگرش‌های جانبدارانه افراد نسبت به کنشگران مذهبی است. در شرایط اجتماعی فعلی، به‌نظر می‌رسد بسیاری از افراد نسبت به عوامل مذهبی نگرش ظاهری و ریاکارانه دارند. مشارکت‌کننده ۸ با اندوه می‌گوید:

«بعضی وقت‌ها خیلی ناراحت می‌شم بقیه فکر می‌کنن که دارم ظاهرسازی می‌کنم، ریا می‌کنم، می‌گن تو آگاه خدایی داری تو خلوت رازونیا کن. چرا همه‌ش می‌ری این جلسات که آخرشم هیچی به هیچی باشه؟ کسی نیست بگه دختر من، پسر من، هر چیزی یه آدابی داره. هر دینی یه واجبات و مستحباتی داره.»

۴-۶. مقوله اصلی ششم: اخلاق‌مداری و تکریم انسانی

اخلاقیات هر فرد و جامعه براساس مجموعه‌ای از ارزش‌ها و اصول است که تعیین می‌کند که چه عملی به‌عنوان نیکو یا زشت شمرده می‌شود. هر جامعه دارای یک نظام ارزشی و زیباشناسی است که معیارهای اخلاقی براساس آن تعیین می‌شود. به عبارت دیگر، اخلاقی بودن یک عمل به معنای تطابق آن با ارزش‌ها و اصول مورد قبول در جامعه است. در جامعه دینی ما یکی از ویژگی‌های مهم دین اسلام، اخلاق‌مداری و تکریم انسان‌هاست که همچون سنت و راهبرد دین از دیرباز تاکنون رواج داشته است و بعضی از موارد آنکه در این پژوهش هم مورد توجه قرار گرفته؛ آسان‌گیری دینی، صداقت و پذیرش طیف‌های گوناگون فکری است. مشارکت‌کننده ۱ موعظه‌وار بیان می‌کند:

«آگه ما وقتی یه جوون می‌آد بینمون، نقد به رفتارش به پوشش سخت نگیریم، فراری نمی‌شن از جلسات. ما همه‌مون زن هستیم. حالا چه اجباره موقع خوندن قرآن روسری سرمون باشه که بگیریم احترامه باید رعایت بشه.»

۴-۷. مقوله اصلی هفتم: بهبود مشارکت در مجالس مذهبی زنانه

مجالس مذهبی زنانه از ابتدایی‌ترین و مؤثرترین فضاهایی است که زنان برای انجام امورات مختلف دینی گرد هم می‌آورد. در جامعه دینی ما این مجالس تا حدی هم از رونق افتاده و فقط عده معدودی آن‌ها را زنده نگه‌داشته‌اند. شاید اموری چون؛ حضور افراد در جمع آشنایان، ساده زیستی، حضور

واعظان عالم و خردمند در این مجالس سبب بهبود مشارکت در مجالس مذهبی زنانه شود. مشارکت‌کننده ۴ با لبخندی پندآموز می‌گوید:

«من هر جایی رو بخوام برم فقط برای خاطر آقاش می‌رم. البته تو جلسه خودمونم حرفای خانم خیلی به دلم می‌شین. خانم باسوادیه، قبولش دارم. دخترم یه جلسه خوب که به دل بشینه که چیزی به آدم اضافه بشه دست کسبه که می‌آد اونجا حرف می‌زنه. حتی می‌تونه جوون هامونو جذب خودش بکنه.»

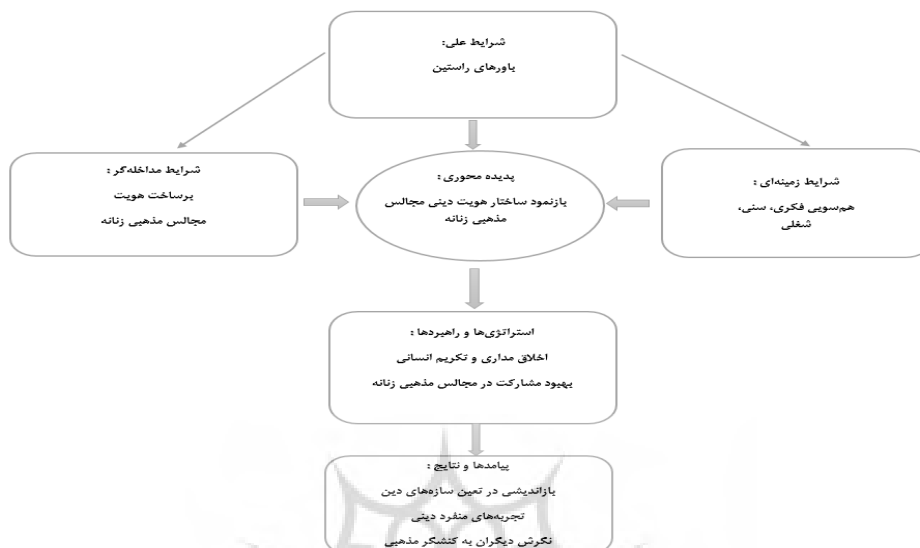
۴-۸. مقوله اصلی هشتم: همسویی فکری

عامل ایجاد و دوام یک گروه، دغدغه‌های مشترک، هم‌سویی و اتحاد فکری آن‌هاست. هم‌سویی فکری، این امکان را فراهم می‌سازد تا افراد در کنار یکدیگر برای رسیدن به خواسته‌های مشترکشان تلاش کنند و در شرایط سخت و دشوار در کنار یکدیگر قرار بگیرند. مشارکت‌کننده ۲ با کلامی رضایت‌بخش می‌گوید:

«این جلسه خوبه که ما خانم‌ها همه‌مون شرایطمون مثل همه. خونه داریم، بچه تو خونه نداریم، همه عروس داماد شدن. وقتمون دست خودمون راحت بریم بیایم، همه‌مون هم اهل نماز و روزه و خدا و پیغمبریم.»

۴-۹. مقوله مرکزی: بازنمود ساختار هویت دینی مجالس مذهبی زنانه

در جمع‌بندی واکاوی کیفی جلسات قرآن هفتگی زنانه می‌توان گفت شرایطی که موجب حضور زنان در این مجالس می‌شود، باورهای راستینشان به خداوند و دین اسلام است. عوامل زمینه‌ای، هم‌سویی فکری و عوامل مداخله‌گر، بر ساخت هویت مجالس مذهبی زنانه شرایط حضور و پایداری این جلسات را فراهم می‌کند. راهبردهایی مانند اخلاق‌مداری و تکریم انسانی و بهبود مشارکت در مجالس مذهبی زنانه سبب گرایش بیشتر زنان به این مجالس مذهبی می‌شود. این مجالس مذهبی پیامدهای گوناگونی مانند بازاندیشی در تعیین ساختارهای دین و تجربه‌های منفرد دینی به همراه دارد. تمامی این عوامل تلاشی برای بازنمود ساختار هویت دینی مجالس مذهبی زنانه است.

شکل ۱. مدل پارادایمی واکاوی کیفی جلسات قرآن هفتگی زنانه

۵. بحث و نتیجه‌گیری

گردهمایی‌های دینی تحت تأثیر عوامل بیرونی گروه دچار تحولاتی در کارکردهای اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و دینی شده‌اند. تجربه زیسته زنان از حضور در مجالس مذهبی در سه زمینه فکری، عملی و اجتماعی به شرح زیر است: الف) فکری: کسب اجر اخروی و نزدیکی به خدا؛ تأثیر مثبت این گونه حضور بر روان آدمی (کسب آرامش) با کسب آگاهی بیشتر از قرآن و احکام دین و زندگی ائمه علیهم‌السلام؛ ب) عملی: پیدا کردن گزینه‌های مناسب و مذهبی برای ازدواج، تأثیر مثبت در زندگی خانوادگی و زناشویی (بهبود روابط زوجین و والدین و فرزندان) و پرکردن اوقات فراغت. پ) اجتماعی: شرکت در امور خیریه اجتماعی، آگاهی از وضعیت زندگی دوستان و خویشان و در صورت نیاز کمک به آنان و دیدوبازدید خانوادگی (صله ارحام). مهم‌ترین انگیزه زنان شرکت‌کننده در این هیئت‌های مذهبی شامل میل به رشد و پیشرفت، همبستگی جمعی و مشارکت اجتماعی، اختصاص وقتی از آن خود و گذران اوقات فراغت بود. کارکردهای شرکت در هیئت‌ها و مجالس مذهبی در سبک زندگی زنان شامل این موارد بود: کم‌شدن پرخاشگری و اضطراب، آرامش درونی، احساس رضایت از خود، افزایش اعتمادبه‌نفس، فاصله گرفتن از هوای نفس، سعه صدر، کم‌شدن تنش‌های خانوادگی و بیماری در خود و خانواده است. هویت‌یابی جنسیتی با تعارض بیشتر و همسویی کمتر و تخصیص هویت اجتماعی و منزلت اجتماعی با همسویی بیشتر و تعارض کمتر، با

ایجاد نقاط اتفاق در سه سطح جنسیت، حوزه عمومی و امر مذهبی در ساخت مجلس مذهبی زنانه به ایفای نقش می‌پردازند. یافته‌های این مطالعه با نتایج پژوهش‌های غیور و اصغریپور (۲۰۱۳) خاکسارفرد و سوری (۲۰۱۷) سلیمانی و امیرپور (۲۰۱۷) کرمی و همکاران (۲۰۲۱) همسو است.

در ذهنیتی که واخ از دانش دین داشت، دین شامل سه جنبه نظری (فکری)، عملی (رفتاری) و نهادی (اجتماعی) بود. او توضیح داد که چگونه ارزش‌های دینی، نهادهایی را که نمایانگر آن‌ها هستند شکل می‌دهند. او در بررسی ارتباط دین و جامعه تلاش می‌کرد تا نوعی ارتباط بین گروه طبیعی و گروه دینی را برقرار کند و شش نوع مناسک را بررسی می‌کرد: مناسک خانوادگی، خویشاوندی، محلی، نژادی، ملی و درنهایت انجمن‌های دینی براساس سن و جنسیت. واخ این دسته‌بندی را اساسی‌ترین دسته‌بندی‌های اجتماعی می‌دانست. از دیدگاه او، ویژگی ممیز انسان دینی، نه در کیفیت یا عمل درونی شخصیت، بلکه در تأثیر تاریخی و اجتماعی شخصیت او، یا در جذابیت رسمی او است. واخ باور داشت که چند نوع انسان دینی وجود دارد که مهم‌ترین و تأثیرگذارترین آن‌ها انسان دینی اصیل یا بنیان‌گذار است. این نوع انسان دینی در جامعه‌اش بی‌همتا و واسطه‌ای برای توسعه مثبت امور مقدس است. دیگر انسان‌های دینی شامل علمای الهیات، پیروان، مصلحان، دینیاران، شهدا و... هستند.

طبق اندیشه واخ جنبه‌های نظری، عملی و نهادی دین در این واکاوی کیفی جلسات هفتگی زنان به چشم می‌خورد. این جلسات با حضور زنانی از یک طیف سنی و شغلی در یک محله برگزار می‌شود. شرایطی که سبب حضور زنان در این مجالس می‌شود، باورهای راستینشان به خداوند و دین اسلام است. عوامل زمینه‌ای، همسویی فکری، سنی، شغلی و عوامل مداخله‌گر، و برساخت هویت مجالس مذهبی زنانه، شرایط حضور و پایداری این جلسات را فراهم می‌کند. راهبردهایی مانند اخلاق‌مداری و تکریم انسانی و بهبود مشارکت در مجالس مذهبی زنانه سبب گرایش بیشتر زنان به این مجالس مذهبی می‌شود. این مجالس مذهبی پیامدهای گوناگونی مانند بازاندیشی در تعیین ساختارهای دین و تجربه‌های منفرد دینی دارد. تمامی این عوامل تلاشی برای بازنمود ساختار هویت دینی مجالس مذهبی زنانه است.

در راستای بهبود و افزایش مجالس مذهبی زنانه مطلوب است دغدغه‌مندان به برگزار مجالسی ساده و بی‌آلایش روی آورند. افرادی که در این مجالس دارای تعصبات رفتاری و مذهبی هستند، از سوی بزرگان و خردمندان مجلس دعوت به مسامحه و پذیرش افکار گوناگون شوند تا جوانان به حضور در این مجالس رغبت پیدا کنند. در کنار مجالس مذهبی و عزاداری، اعیاد و مناسبت‌های شاد گرامی داشته شود تا بتوان نظر سلايق گوناگون را جلب کرد. با وجود دسترسی همگان به فضای

مجازی و افزایش آگاهی جمعی بهتر است جلسات از غنای معنایی برخوردار باشند. البته با توجه به فرهنگ و نگرش مذهبی جوامع شهری راه‌حل‌های کاربردی متفاوت است.

۶. تعارض منافع

این مقاله فاقد هرگونه تعارض منافع است.

References

- Alizadeh, B., & Amrollahi, A. (2006). Man's need for religion from the point of view of martyr Motahari. *Andisheh Hoza*, 58, 147-174. (In Persian)
- Creswell, J. W. (2016). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches*. Translated by: H Danaeifard & H Kazemi. Tehran: Saffar. (In Persian)
- Danaeifard, H. (2012). *Analysis of Foundational Grounded Theory, Content Analysis and Pluralism*. Tehran: Imam Sadiq University. (In Persian)
- Ghayorbaghbani, Z., & Asgharpourmasouleh, A. (2013). Urban Society and Culture: Changes in The Functions of The Women's Mosque, an Anthropological Study in Mashhad. *National Conference on Urban Planning and Management*. <https://civilica.com/doc/349655/> (In Persian)
- Gibson, J. W., & Brown, A. (2009). *Working with Qualitative Data*. Sage.
- Hariri, N. (2006). *Principles and Methods of Qualitative Research*. Tehran: Islamic Azad University. (In Persian)
- Heydari, M., Heydari, R., & Shahriyari, A. (2013). *The role of women in economic development*. The first international conference of the political saga (with an approach to the developments in the Middle East) and the economic saga (with an approach to management and accounting), Roudhen. (In Persian)
- Hoseini Bojdani, H., Talebi, M., & Talebi, A. (2020). Investigating prejudice, its effects and factors and ways to prevent it from the perspective of the Qur'an. *The 6th International Conference on Religious Studies and Human Sciences in the Islamic World*, Tehran. (In Persian).
- Jalali M. (2001). *An introduction to the sociology of religion and the opinions of great sociologists of religion*. Tehran: Markaz. (In Persian)

- Jamshidiha, G., & Hamidi, N. (2007). Female Experience of War. *Woman in Development and Politics (Women's Research)*, 5(2), 81-108. <https://sid.ir/paper/55257/en> (In Persian)
- Karami Ghohi, M. T., & khaksarfard, A. (2022). A Sociological Understanding of Demonstrative Consumption in Women's Religious Assemblies. *Political Sociology of Iran*, 5(1), 461-482. <https://doi.org/10.30510/psi.2021.302471.2229> (In Persian)
- Karami, M. T., Khaksarfard, A., Shalchi, V., & Nafisi, N. (2021). Conflicts and Alignments in The Construction of Women's Religious Gatherings. *Women's Strategic Studies*, 23(92), 109-131. <https://doi.org/10.22095/jwss.2022.303258.2789> (In Persian)
- Khaksarfard, A., & Suri, S. (2017). *A Phenomenological Understanding of the Life Experience of Women from Their Presence in Wom-en Religious Ceremonies*. *Startegy for Culture*, 10(38), 165-183. <https://sid.ir/paper/149263/en> (In Persian)
- Lawler, S. (2014). *Identity: Sociological Perspectives*. Translation: M. Farhamand. Tehran: Jameshenasan. (In Persian)
- Lincoln, Y., & Guba, E. (1985). *Naturalistic Inquiry*. Vol. 75. Sage. Beverly Hills, CA.
- Mohebzadeh, M. (2013). Religious experience from two perspectives. *Reason and Religion*, 5(9), 137-153. (In Persian)
- Mohseni, M. (2013). *Cultural Behaviors of Iranians*. Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance. (In Persian)
- Mosque specialized database. Retrieved from: [\[Link\]](#)
- Nourinia, H. (2000). Women's Religious Meeting. *Andisheh Jame*, 5, 18-20. (In Persian)
- Office of Preservation and Publication of the Works of Grand Ayatollah Khamenei (2010). Retrieved from: <https://farsi.khamenei.ir/photo-album?id=42522>
- Shariati, S. (2011). *Speech at The "Women and Religious Modernization" Meeting*. February 13. (In Persian)
- Silverman, D. (2013). *Doing Qualitative Research: A Practical Handbook*. SAGE Publications Limited.

- Soleimani, M., & Amirpour, M. (2017). Investigating the Sociological Approach of The Effect of Women's Participation in Religious Meeting on Their Lifestyle. *National Conference on Social and Psychological Disorders*. <https://civilica.com/doc/774367/> (In Persian)
- Stones, R. (2001). *Key Sociological Thinkers*. Translated by: M. Mirdamadi. Tehran: Markaz. (In Persian)
- Wach, J. (2002). *Sociology of religion*. Translated by: J. Azadegan. Tehran: Samt. (In Persian)

